

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

V. Cilt

II. Sayı

SİVAS - 2001

ASR-I SAADET VE EMEVİLER DÖNEMİNDE LAKAP TAKMA VE HALİFELERİN LAKAPLARI

Yrd. Doç. Dr. Ali AKSU*

Anahtar Kelime : Lakap, Asr-ı Saadet, Emeviler, el-Halife

Giriş

Lakap, övmeyi veya kötümeyi gösteren ve isimden sonra gelen isim veya sıfattır¹. Kötümeyi gösteren lakaplar, Kur'an'da belirtildiği gibi çirkin lakaplardır ve kesinlikle tasvip edilmemiştir. Sözelimi bir kimseye fâsık ve münafık diye hitab etmek; topal, âmâ ve tek gözlü olan özürülü kimselere isim takmak; bir kimseye kendisinde, anne, baba veya ailesinde bulunan bir ayıp ya da noksanlıktan dolayı lakap takmak vs..gibileri tasvip edilmeyen lakap takmalardır. Ancak zâhiren güzel olmasa bile, kötülük kastedilmeksizin ifade edilen lakaplar, bundan müstesnadır. Çünkü bu lakaplar, bazen şahısları tanımak için kullanılmıştır. Bir isimde bir kaç kişinin olması muhtemeldir. Bu durumda özel lakaplar kullanmak ayıp değildir. Ancak yine de, bütün bunlarda feridin kişilik haklarına zarar vermeyecek derecede bir lakabın olması gerekir. Örneğin, Abdullah ismini taşıyan bir çok kişinin olması halinde, aralarında da biri kısık gözlü ise, ona “*Abdullah el-a'meş*” (*kışık gözlü Abdullah*) diye lakap takmakta bir mahsur yoktur. Yine zâhiren bir kusura delalet ediyor görünüyorsa da, lakap, muhabbet amacıyla takılmış ve lakap takılan kimse bundan rahatsızlık duymamış, benimsemişse, örneğin “*Ebu Hureyre*” (*kedicik babası*), Hz. Ali için söylenen “*Ebu Turâb*” (*toprağın babası*) gibi, bunda da bir sakınca yoktur². Aynı şekilde muhatabın haliyle orantılı olarak, övme ve saygıyı ifade eden güzel lakaplarla anmak yasak değildir. Hz. Peygamber, bu konuda şöyle buyurmuştur: “Mü'minin, mü'min kardeşi üzerindeki haklarından birisi de, onu sevdiği ismiyle çağırmasıdır”³. Onun için künye koymak, (güzel lakap takmak) sünnetten ve güzel âdâbtan sayılmıştır. Asr-ı Saadet döneminde sahâbîlerin çoğunluğu bu güzel vasıflarıyla meşhur olmuşlardır. Ancak insanı gücendiren ve ayıplayan lakaplarla çağırarak, İslam'da hoş karşılanmamaktadır. Bunu Kur'an-ı Kerim, Hucurât süresinde “*..birbirinizi kötü lakaplar takarak çağırmayın*”⁴.. ayetiyle yasaklamış ve buna benzer hareketleri de “*imandan sonra fâsıklık*” olarak nitelemiştir. Asr-ı Saadette lakaplar, tamamen insanları övme ve kendilerinin hoşuna gidecek şekilde verilmiştir. Fakat söz konusu durum, özellikle Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra Emevîler ve sonraki dönemlerde, daha çok yerne ve aşağılama

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi

¹ Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut ty, I, 743.

² Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, çev. Komisyon, İstanbul 1996, V, 450.

³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1993, VI, 534.

⁴ “..kendini ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir...” Hucurat, 49/11.

amacına yönelik olmuştur. Biz, önce Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn döneminden bazı örnekler verdikten sonra Emevîler döneminde durumun nasıl olduğuna bakacak ve Emevî halifelerinin lakapları konusunu inceleyeceğiz.

A-Asr-ı Saadette Lakap

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu dönemde kesinlikle insanların kişilik haklarının korunmasına özen gösterilmiş ve yüce değerlerden aldıkları eğitim sayesinde cahiliyye döneminde olduğu gibi hoşla gitmeyen, ya da insanların beğenmeyeceği lakaplar kesinlikle verilmemiş, tam aksine, insanların hoşlanacağı lakaplar takılmıştır. Şimdi bu hususta hem Allah'ın ve hem de Hz. Peygamber'in verdiği bazı lakapları burada vermek istiyoruz:

1-Allah Teâlâ'nın Lakap Takması

Kur'an, bizzat Allah'ın da bazı lakaplar verdiğini belirtmektedir. Kur'an, kendisi Mekke ve Hz. Peygamber'in eşleri hakkında şu lakapları vermektedir: Kuran için Allah, Teala, "ümmü'l-kitab" (kitapların anası) lakabını kullanmaktadır. Bu lafız, Kur'an'da üç yerde geçmektedir⁵. Hz. Peygamber'in eşleri için de Kur'an, "ümmü'l-mü'minîn" (mü'minlerin annesi) lakabını kullanırken, Mekke için de "ümmü'l-kurâ" (beldelerin annesi) lakabını kullanmaktadır⁶.

Bundan başka Allah Teala, İslam düşmanlarını yaptıkları kötülüklerini belirtmek için de bazı lakaplar takmıştır. Bunun en bariz örneği de, Leheb suresinde geçen Ebu Leheb ve karısı Ümmü Cemile için kullandığı lakaplardır. Bu lakaplardan birisi "Ebu Leheb"tir⁷. Söz konusu lakap, meşhur İslam düşmanlarından birisi⁸ olan Abdüluzza b. Abdilmuttalib b. Haşim'in lakabıdır. Babası onu, güzelliği sebebiyle ateş gibi parladığı veya öfkelendiği zaman yanakları kızardığı için "alev babası" anlamında "Ebu Leheb" olarak lakaplandırmıştır⁹. Kur'an da, aynı lakabı Abdüluzza için vermiştir¹⁰. Diğeri ise, Ebu Leheb'in karısı Ervâ bnt. Harb b. Ümeyye b. Abdışems için kullandığı "hammâlete'l-hatab" (odun taşıyıcısı) lakabıdır. Bu kadın, İslam tarihinde Ümmü Cemile olarak bilinmektedir. İslam'a ve Peygamber'e düşmanlıkta kocasına en büyük yardımı-Ümmü Cemile yapmıştır. Onu böyle isimlendiren bizzat, Allah Teala'dır. Leheb suresinde "...ve imraatihu hammâlete'l-hatab..."¹¹ diye geçmektedir. Onun böyle lakaplandırılması konusunda bir kaç yorum yapılmaktadır. Bu yorumlardan birisine göre, o sürekli iftiralarda bulunur ve söz getirip götürür idi. Buradan onun durumu "odun taşıyan" olarak benzetilmiştir. Bir başka yoruma göre ise, o, geceleri Rasûlullah'ın gelip geçtiği yola acı versin diye hep diken taşırdı. Bu yüzden kendisine bu lakap verilmiştir¹².

⁵ Al-i İmran, 7; Ra'd, 39; Zuhuf, 4,

⁶ En'am, 52.

⁷ Tebbet, 1.

⁸ Hayatı hakkında bkz. Mehmet Ali Kapar, "Ebu Leheb" DİA., İstanbul 1994, X, 178.

⁹ Kapar, Age., X, 178.

¹⁰ Kur'an'ın onu ismiyle değil de lakabıyla anmasının bir kaç nedeni bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, onun cahiliyye döneminden itibaren bu lakabıyla tanınmış olması, diğeri ise, onun isminin Abdüluzza yani Uzza'nın kulu olduğu için Kur'an bunu zikretmeyi uygun görmemiştir. Mevdûf, VII, 294.

¹¹ Tebbet, 4.

¹² Fuad Salih Seyyid, *Mu'cemü'l-Elkâb ve'l-Esmâ'i'l-Müsteâr*, Beyrut 1990, s. 92

2-Hz. Peygamber'in Lakap Vermesi

Hz. Peygamber, hayatı boyunca pek çok sahâbiye hoşuna gidecekleri bir takım lakaplar vermiştir. Rasulullah'ın aynı eylemi, isim koymada da görmekteyiz¹³. Biz burada örnek olması açısından Hz. Peygamber'in bizzat verdiği lakaplardan bazılarını vermekle yetiniyoruz:

a-el-Ahmâgu'l-Mutâ' (kendisine itaat edilen ahmak): Huzeyfe b. Hısn b. Huzeyf b. Bedr b. Amr el-Fezârî'nin lakabıdır. Kendisi sahâbî olup Huneyn ve Taif seferlerine iştirak etmiştir. Aynı zamanda Müellefe-i Kulûb'tan idi. Ebu Bekir döneminde tekrar irtidat etti. Yalancı peygamberlerden Tuleyhâ b. el-Esedî'ye bey'at etti. Ardından tekrar İslam'a döndü. Ömer b. el-Hattab dönemine kadar yaşadı. Huzeyfe'ye bu lakabı, bizzat Rasulullah verdi. Çünkü kendisi ahmak olmasına rağmen, kavminin efendisi idi¹⁴.

b- Emînü'l-Ümme: Meşhur Şam bölgesi fatihi, komutan Âmir b. Abdillah b. el-Cerrâh el-Fihrî'nin lakabıdır¹⁵. Daha çok Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh olarak tanınmaktadır. Belirtildiğine göre peygamber ile din konusunda tartışan ve Hıristiyan kalıp cizye vermeyi kabul eden Necrânîliler, cizye tahsili için güvenilir birinin kendileriyle gönderilmesini istediler. Rasulullah da onlara Ebû Ubeyde'yi gönderdi¹⁶ ve onun için "Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de, Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh'tır" buyurdu. Bundan böyle Ebu Ubeyde, bu lakapla anıldı¹⁷.

c- Havâriyyü'n-Nebîyy: ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ın lakabıdır. Cesur sahâbîlerden olan Zübeyr'in, Allah yolunda ilk kılıcı çeken kimse olduğu belirtilmektedir. Aşere-i mübeşşeredendir. Aynı zamanda Ömer'in seçtiği altı kişilik şûrâ heyetinde yer aldı. Peygamber döneminde hemen hemen bütün seferlere katıldığı gibi, dört halife döneminde de Yermuk savaşına katıldı. Cemel savaşında Aişe'nin yanında yer aldı ve öldürüldü¹⁸.

Bu lakabı kendisine Hz. Peygamber, yaptığı yardımlardan dolayı verdi. Peygamber onun hakkında "Her ümmetin bir havârisi vardır. Benim havârim de Zübeyr'dir"¹⁹. buyurdu. Kendisine bu lakaptan başka "*amüdü'l-İslâm*" (*İslâm'ın direği*) lakabı da verilmiştir²⁰.

d-Ğasîlü'l-Melâike: Hanzale b. Ebi Âmir b. Amr el-Evsî'nin lakabıdır. Kendisi Uhud savaşında şehit olmuştu. Hz. Peygamber, onun şehadetinin ardından

¹³ Cemal Ağırman, "Ad Koyma ve Hz. Peygamber'in İsimlere Karşı Tutumu", *CÜFD.*, Sivas 1998, Sayı:2, s. 123-143.

¹⁴ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 20.

¹⁵ Hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah İbn Kudâme, *et-Tebyîn fî Ensâbi'l-Kuraşîyyîn*, thk. Muhammed Nayif Beyrut 1988, s. 493-494; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, Beyrut 1989, V, 205-206; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1994, Beyrut, s. 23; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Fadâil's-Sahabe*, thk. Faruk Hamâde, Fas 1984, s. 106-110; Ahmet Önkâl, "Ebu Ubeyde b. Cerrâh", *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 249-250.

¹⁶ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1981, X, 193-216.

¹⁷ İbn Kudâme, s. 493; Zehebî, *Siyer*, I, 1, 6; Hayruddî ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 1992, III, 252; Ahmet Önkâl, *Ağm.*, X, 250.

¹⁸ Hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kudâmî, s. 255-257; Zehebî, *Siyer*, I, 41-67; Ziriklî, III, 43; Nesâî, s. 113-115.

¹⁹ İbn Kudâme, s. 256; Zehebî, *Siyer*, I, 48-49; Ziriklî, III, 43.

²⁰ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 95.

"Ben, meleklerin Hanzale'yi gök ile yer arasında gümüş bir fepsi içinde yağmur suyu ile yıkadıklarını gördüm..." buyurdu²¹. Bu yüzden kendisine bu lakap verildi.

e- el-Cûd: Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr et-Teymî'nin lakabıdır. Medine'de doğup, Basra'da vefat eden Talha, sahâbîdir. Aynı zamanda aşere-i mübeşşeredendir. Ömer tarafından belirlenen altı kişilik şûrâ heyetinden olan Talha, Hz. Peygamber döneminde Uhud savaşında Peygamber'e ölesiye bey'at etti. Hz. Ali döneminde meydana gelen olaylar esnasında Aişe'nin yanında yer aldı ve Cemal savaşında öldürüldü²². Talha, söz konusu lakabın kendisine Hz. Peygamber tarafından Uhud savaşında verildiğini belirtmektedir. Kendisine bu lakap, cömertliğinden dolayı verilmiştir²³.

f-Hıbbu Rasûlillah: Zeyd b. Hârîse b. Şurahbil b. Ka'b'ın lakabıdır. Zeyd, önceleri bir köle idi. Onu Hz. Hatice satın alarak Hz. Peygamber'e hibe etmişti. Daha sonra Hz. Peygamber, onu özgürlüğüne kavuşturarak Zeyneb bnt. Cahş ile evlendirdi. Zeyd, önceleri Zeyd b. Muhammed olarak çağılırken daha sonra Kur'an'ın bunu yasaklaması üzerine²⁴ kendi adıyla anıldı. Mute savaşında şehit oldu²⁵. Hz. Peygamber, onu çok sevdiği için böyle bir lakap vermiştir Aynı şekilde Rasullullah, Mikdâd b. Amr'ı da sevdiği için bu lakapla isimlendirmiştir²⁶.

g- Zâtü'n-Nitâkeyn: Esmâ bnt. Ebi Bekr es-Sıddîk'ın lakabıdır. Mekke'de doğdu, orada yetişti ve orada vefat etti. Esmâ, Zübeyr b. el-Avvam ile evlendi. Bu evlilikten Abdullah b. Zübeyr dünyaya geldi. Oğlu Abdullah b. Zübeyr'i, Haccac karşısına çıkıp savaşması hususunda cesaretlendirmiş cesur hanımlardan. Emevîler döneminde vefat etmiştir²⁷.

Esmâ'yı bu şekilde bizzat Rasulullah isimlendirmiştir. Bilindiği gibi hicret esnasında Esmâ, Peygamber ve arkadaşı Ebu Bekir'e yol azığı tedarik ediyordu. Esmâ ve Aişe, hicret hazırlığı olarak deriden bir torbaya azık koyup bir kırabaya da su doldurdular. Ancak kapların ağzını bağlamak için ip bulamayınca Esmâ, babasının teklifi üzerine belindeki kuşağı (*nitâk*) çıkarıp ikiye böldü. Bir parçasıyla azık torbasının, diğer parçasıyla da su tulumunun ağzını bağladı. Bundan son derece memnun kalan Hz. Peygamber'in, "Allah bu kuşağının karşılığında sana iki kuşak versin" diye iltifat etmesi üzerine "*zâtü'n-nitâkeyn*" (iki kuşaklı) lakabını almıştır. Bir başka rivayete göre ise, Hz. Peygamber ve Ebu Bekir'in üç gün saklandıkları Sevr mağarasına geceleri yemek taşıyan Esmâ, üçüncü gün mağarayı terkedip Medine'ye doğru yola çıkacakları sırada, azık torbasının ağzını bağlayacağı ipi evde unuttuğunu anlayınca, kuşağını ikiye bölerek kapların ağzını bağlamış ve bundan dolayı bu lakapla anılmıştır²⁸.

ğ-Zü'l-Üzneyn: Enes b. Mâlik b. Dırâr'ın lakabıdır. Enes, Medine'de doğup, Basra'da vefat etti. Rasulullah'ın hizmetçisi idi. Ona bu lakabı, Rasulullah verdi. Rasulullah, bir keresinde Enes ile şakalaşırken ona "*zû'l-üzneyn*" (iki kulak)

²¹ İbnü'l-Esir, *Üsd.* I, 543-544; Köksal, III, 123; Fuad Salih, s. 233; Kamil Çakın, "Hanzale b. Ebu Amir", *DA.*, İstanbul 1997, XVI, 51.

²² Hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer*, I, 23-40; Zirikî, III, 229; Nesâî, s. 112-114.

²³ Zirikî, III, 229; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 77.

²⁴ "Evlatlıkları babalarına nisbet edin, bu Allah katında en doğru olanıdır..." Ahzab, 5.

²⁵ İbnü'l-Esir, *Üsd.* II, 129-132; Nesâî, s. 96-98.

²⁶ Fuad Salih, *Elkâb*, s.82.

²⁷ İbnü'l-Esir, *Üsd.* VI, 9-10.

²⁸ İbnü'l-Esir, *Üsd.* I, 9; Zirikî, I, 305; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 121; Ali Yardım, "Esmâ bnt. Ebi Bekr", *DA.*, İstanbul 1995, XI, 402-403.

lakabını verdi²⁹. Her ne kadar kaynaklar, Peygamberimiz'in neden bu lakabı verdiğini belirtmeseler de biz, muhtemelen Enes'in, Peygamber'in emirlerine ve sözlerine kulak vermesinden dolayı bunun verilmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

h-Zü'r-Rey: Habbâb veya Hubab b. Münzir el-Hazrecî'nin lakabıdır. Çesur sahâbîlerden olan Habbâb, Rasulullah döneminde hemen hemen bütün seferlere iştirak etti. Ömer döneminde vefat etti. Onun bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi şudur: Bedir gazvesinde otuz üç yaşında iken Hazrec'in sancaktarlığını yapan Habbâb, İslam ordusunun, düşmana en uzak olan kuyunun çevresinde yerleşmesini uygun görmediğinden Hz. Peygamber'e, bu kararının ilâhî bir işarete dayanıp dayanmadığını sordu. Vahiyle ilgili olmadığını öğrenince de, düşmanı susuz bırakmak için onlara en yakın su kuyusunun yanına yerleşilerek diğer kuyuların kapatılmasını teklif etti. Rasulullah da onun bu görüşünü uygun buldu. Rasulullah'ın, Benu Kureyza ve Benu Nadir gazvelerinde de, müslümanların nerede mevzilenmesi gerektiği hususunda ashâbıyla istişare ettiği, isabetli görüşleri sebebiyle "zü'r-rey" (görüş sahibi) diye anılan Habbab b. Münzir'in, bu iki yahudi kabilesinin arasına yerleşmenin, onların haberleşmesini engelleyeceği yolundaki teklifini benimsediği, Cebrail'in de bu görüşü onayladığı belirtilmektedir³⁰. Bu yüzden kendisine bu lakap verildi³¹.

ı-Seyfullah: Halid b. Velid b. Muğire'nin lakabıdır. Halid, Müslümanların meşhur komutanlarından birisidir. Mekke'nin fethinden önce Amr b. el-As ile birlikte Müslüman oldu. Mute savaşında ilk kez İslam'ın sancığını eline aldı. Ebu Bekir, onu önce Müseylemetü'l-Kezzab üzerine, sonra da Irak fethine gönderdi³². Hz. Peygamber, Mute seferinde komutanların durumundan haber verirken Halid'den "Allah'ın kılıcı" diye bahsetti. Bu yüzden kendisine "seyfullah" (Allah'ın kılıcı) lakabını verdi³³.

Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde lakaplar, daha çok insanların iyiliklerinden dolayı verilmiştir. Şimdi de onlar için bir kaç örnek verelim:

a- el-Emîn: el-Emîn lakabı, Hz. Peygamber için kullanıldığı gibi³⁴ başkaları için de kullanılmıştır. Kaynaklarımız, Peygamber için bu lakabın verilmesine şu olayın sebep olduğunu aktarmaktadırlar. Hz. Muhammed'in, peygamberliğinden yaklaşık beş sene önce Mekke'de meydana gelen bir felaket, Kabe'ye de zarar vermişti. Mekkeliler, burada putlarına olmasından ve kutsallığından dolayı, Kabe'yi tamir etmeye karar verdiler. Tamirden sonra sıra Hacerü'l-Esved'in konulmasına geldiğinde, kabileler arasında anlaşmazlık meydana geldi. Çünkü her kabile, bu taşı yerine koyma şerefinin kendisine ait olmasını istiyordu. Durum, aralarında kan dökülmesine kadar varmıştı. Kureyş'in en yaşlısı olan Ebu Ümeyye b. Muğire, ertesi sabah Safa kapısından girecek ilk kişinin hakem olmasını ve vereceği karara uyulmasını teklif etti. Sonuçta teklif kabul edildi. Ertesi sabah kapıdan içeri ilk girenin Hz. Peygamber olduğunu gördüklerinde gruplar

²⁹ İbnü'l-Esir, Üsd, I, 151-152; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 122; İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *D.İ.A.*, İstanbul 1995, XI, 235.

³⁰ İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübrâ*, Beyrut 1985, III, 567; Köksal, I, 111.

³¹ Zirikî, II, 163; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 126; M. Yaşar Kandemir, "Hubâb b. Münzir", *D.İ.A.*, İstanbul 1998, XVIII, 264.

³² Nesâî, s. 160-161. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, s. 345-348; Mustafa Fayda, *Halid b. Velid*, İstanbul 1990.

³³ İbn Kudâme, s. 347; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 167; Fuad Salih, *Mu'cemü'l-Evâil fî Târîhi'l-Arab ve'l-Müslimîn*, Beyrut 1992, s. 288; Mustafa Fayda, "Halid b. Velid", *D.İ.A.*, İstanbul 1997, XV, 290.

³⁴ Hüseyin Algül, "Enin" *D.İ.A.*, İstanbul XI, 111.

"*Muhammedü'l-emîn*" geliyor diye sevindiler³⁵. İşte bundan dolayı Peygamber'in lakabı "*Muhammedü'l-Emîn*" veya "*el-Emîn*" olarak kaldı. Bu lakap, Peygamberimizden başka, el-Kâsım b. er-Rebi' b. Abdi'l-Uzza gibi daha pek çokları için de kullanılmıştır³⁶.

b-el-Bahr: Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalip'in lakabıdır. Sahâbî olan İbn Abbas, ileri gelen âlimlerden birisidir. Cemel, Siffin ve Nihavend savaşlarında, Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Ömrünün son anlarını Basra'da geçirdikten sonra 68/787 yılında vefat etti³⁷. Ona bu lakap, ilimdeki derinliğinden dolayı verilmiştir. İbn Abbas'a yine derin ilminden dolayı "*tercümânü'l-Kur'ân*", "*rabbâniyyü'l-ümme*", "*hubrû'l-ümme*"³⁸ lakapları da verilmiştir³⁹.

c-Bahrü'l-Cûd veya Kutbü's-Sehâ: Abdullah b. Ca'fer b. Ebi Talip'in lakabıdır⁴⁰. Abdullah, Müslümanların Habeşistan'a hicret ettiğinde orada doğan ilk sahâbî olma özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'i gören en son sahâbîdir. Siffin savaşında Hz. Ali'nin komutanlarından birisi olarak görev aldı. Medine'de 80/700 yılında vefat etti⁴¹.

Ona böyle bir lakap, cömertliğinden dolayı verilmiştir. İslam'da ondan daha cömert bir kimsenin olmadığı söylenmektedir⁴².

d-Ümmü'l-Mesâkîn: Zeyneb bnt. Huzeyme b. el-Hâris'in lakabıdır. Peygamber'in eşlerinden ve mü'minlerin annelerinden olan Zeyneb'e cömertliğinden ve bolca infakta bulunmasından dolayı *miskinlerin annesi* anlamında "*ümmü'l-mesâkîn*" lakabı verilmiştir⁴³.

B-Râşid Halifelerin Lakapları:

Râşid Halifeler olarak bilinen Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin pek çok lakapları bulunmaktadır. Şimdi bunları olayların fazla detayına girmeden vermeye çalışalım:

1-Hz. Ebu Bekir'in Lakabı

Hz. Ebu Bekir'in pek çok lakabı bulunmaktadır. Bunların en meşhuru, hiç şüphesiz "*es-sıddik*" lakabıdır. "*Çok samimi, çok sâdik, sözünü işiyle doğrulayan*" anlamlarına gelen bu lakap, ona Rasulullah tarafından verilmiş ve bununla şöhret kazanmıştır. Hatta bu lakabı, onun künyesiyle birlikte özdeşleşmiş ve beraberce "*Ebu Bekir es-sıddik*" şeklinde söylenir ve yazılır hale gelmiştir. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'i ilk tasdik edenlerden biridir. Mî'râc olayını da müşriklerin inkarına

³⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, by 1955, I, s. 125; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. M. S. Mutlu, İstanbul 1972, I, s. 62.

³⁶ Fuad Salih, *Elkâb*, s.43.

³⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, thk. Abdülaziz ed-Dürî; Beyrut 1978, III, 31vd; *Ahbâru'd-Devletü'l-Abbâsiyye*, (Yazarı meçhul), nşr. Abdülaziz ed-Dürî vd. Beyrut 1971, s. 28vd; Zehebî, *Siyer*, III, 331-359; Hüseyin Atvan, *ed-Da'vetü'l-Abbâsiyye. Târîh ve Tatavvur*, Beyrut 1984, s. 122-125; İ.L. Çakan-Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 76-79.

³⁸ Nesâî, s. 94; Çakan, *Ağm.*, I, 78.

³⁹ Nesâî, s. 94; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 50, 63.

⁴⁰ İbn Kudâme, s. 116; E. R. Fiğlah, "Abdullah b. Ca'fer"; *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 89.

⁴¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, s. 116-118; Zehebî, *Siyer*, III, 456-462; Ahmet Önkâl, "Abdullah b. Ca'fer", *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 89.

⁴² İbn Kudâme, s. 116; Fuad Salih, *Elkâb*, s.50.

⁴³ İbn Kudâme, s. 76; İbnü'l-Esir, *Üsd*, VI, 129. Bu lakabın Zeyneb'e daha cahiliyye döneminde verildiği belirtilmektedir. İbn Kudâme, s. 76; Ziriklî, III, 66; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 296.

rağmen, hiç tereddüt etmeden tasdik ettiği için kendisine Hz. Peygamber tarafından bu lakap verilmiştir⁴⁴. Onun bir başka lakabı da "atık"tır⁴⁵. "Cömert, güzel, azad edilmiş" gibi anlamlara gelen bu lakabın, ona annesi tarafından verildiği gibi, çok hayır yaptığı, yüzü ve ahlakı güzel olduğu için verildiği de söylenmektedir⁴⁶. Bunların yanında, Hz. Peygamber'in, onun Cehennemden âzâd olunduğunu müjdelemesi dolayısıyla ve kelimenin "âzâd edilmiş" manasına da uygun olarak, Cehennemden azad edildiği için bu lakapla anıldığı rivayet edilmektedir⁴⁷. Ayrıca servetini Allah yolunda harcadığı ve eski elbiseler giydiği için "zü'l-hilâl", çok merhametli olduğu için "evvâh"⁴⁸ ve ilk hac emirliğini gerçekleştirdiği için de "emîrü'l-hac"⁴⁹ lakaplarıyla da anılmıştır.

2- Hz. Ömer'in Lakabı

Hz. Ömer'in de, pek çok lakabı bulunmaktadır. Bunların başında ise, "emîrü'l-mü'minîn" lakabı gelmektedir. Ömer, böyle bir lakap ile isimlendirilen ilk kimse olma özelliğini taşımaktadır⁵⁰. Onun bu şekilde isimlendirilmesi konusunda bir takım farklı yorumlar yapılmaktadır: Bunlardan birincisi, belirtildiğine göre, Ömer, hilafete geçtiğinde kendisine "halifetü halifeti Rasulallah" diye hitap edildi. Ömer, "bunun doğru bir isimlendirme olmadığını, çünkü kendisinden sonra iktidara geçenin de "Halifetü halifeti halifeti Rasulallah" diye isimlendirilmesi gerekeceğini belirtti. Doğrusu siz mü'minlersiniz, ben de sizin emîrinizim" dedi. Bunun üzerine bu lakapla lakaplandırıldığı belirtilmektedir. İkincisi ise, Hz. Ömer yazışmalarında kendisinden "Halifetü halifeti Rasulallah" diye zikrediyordu. Bir defasında Irak valisine böyle bir mektup yazdı. Validen orada bulunan Adiyy b. Hatem ve Lebid b. Rebîa'yı kendisine göndermesini istedi. Bu iki sahâbî, Medine'ye geldiler. Mescidde bulunan Amr b. el-As'dan, Emîrü'l-Mü'minîn ile görüşmeleri için referans olmasını istediler. Amr, onların bu hitap şeklinden hoşlandı ve Hz. Ömer'in huzuruna girdiğinde "Selâmün Aleyküm! Ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Ömer, o günden itibaren bu lakap ile meşhur oldu⁵¹. Hz. Ömer'in, bundan başka bizzat Hz. Peygamber'in lakaplandığı bir lakabı daha vardır ki o da, "ğalağü'l-fitne" (fitne kilidi) dir. Peygamberimiz onun için "Bu, fitnenin kilididir. Ömer aranızda yaşadığı sürece, fitne kapısı kapalı olacaktır" buyurdu⁵².

Hz. Ömer'in en meşhur lakabı ise, "fâruk"tur. İslam tarihinde "fâruk" lakabıyla tanınan tek sahâbî, Hz. Ömer'dir. Ancak kendisine bu lakabın kimin tarafından niçin verildiği hususunda kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Hz. Peygamber, Allah Teâlâ hak ile batılı Ömer ile ayırdığı için onun "fâruk" olduğunu söylemiş, Hz. Aişe de, bir soru üzerine Ömer'e "fâruk" lakabını Peygamber'in verdiğini ifade etmiştir⁵³. Bazı kaynaklar da, bu lakabın verilmiş sebebinin şuna bağlamaktadırlar: Ömer müslüman olduktan sonra Rasulallah'a başvurarak "Eğer

⁴⁴ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*, Ankara 1996, s. 6; Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 101-108.

⁴⁵ İbn Kudâme, s. 305.

⁴⁶ Fuad Salih, *Evâil*, s. 287; Sarıçam, s. 6; Fayda, *Agm*, X, 101.

⁴⁷ Sarıçam, s. 6. Sarıçam ayrıca son görüşün daha mantıklı olduğunu belirtmektedir.

⁴⁸ Sarıçam, s. 6.

⁴⁹ Fuad Salih, *Elkâb*, s.42; Fuad Salih, *Evâil*, s. 288.

⁵⁰ İbn Kudâme, s. 403;

⁵¹ Ebû Hilal el-Askerî, *Evâil*, thk. Muhammed el-Misrî vd., Dımaşk 1975. I, 222-223; Fuad Salih, *Evâil*, s. 288; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 43.

⁵² Fuad Salih, *Elkâb*, s.234.

⁵³ Fuad Salih, *Elkâb*, s.240.

davanızda haklıysak dinimizi böyle gizli yaşamamıza gerek yoktur" demiş ve Ka'be'ye gidilmesini istemiş. Bunun üzerine müslümanlar, Hz. Peygamber'i aralarına alarak birinin başında Hz. Hamza, diğerinin başında Hz. Ömer'in bulunduğu iki saf halinde Ka'be'ye gitmişlerdi. Bu durum, Kureys'e çok dokunmuştu. Rasullullah, Ömer'i hak ile batılı birbirinden ayırdığı için "fâruk" diye isimlendirmişti⁵⁴.

3-Hz. Osman'ın Lakabı

Osman b. Affân'ın lakabı, "zi'n-nûreyn'"dir. Onun bu şekilde lakaplandırılmasının nedeni, Peygamber'in kızlarından önce Rukiyye ile sonra da Ümmü Külsüm ile evlenmesidir. Ümmü Külsüm'ün ölümünden sonra Peygamber, Osman için "Eğer üçüncü bir kızım olsaydı, onunla evlendirirdim" buyurdu⁵⁵. Bundan dolayı da, Hz. Osman "iki nur sahibi" anlamında bu lakapla meşhur oldu.

4-Hz. Ali'nin Lakabı

Hz. Ali'nin de diğer halifeler gibi pek çok lakabı bulunmaktadır. Bunlar arasında, Ebu Turâb⁵⁶, Haydar⁵⁷, esedullah veya esedü Rasullullah, Allah'ın aslanı, şîr-i yezdân, şîr-i hudâ⁵⁸, seyyidü'l-arab⁵⁹, el-fâruku'l-ekber, el-murtazâ⁶⁰, el-fetâ ve kâsîmü'n-nâr⁶¹'ı sayabiliriz. Esedullah veya Esedü Rasullullah lakabı, Ali'nin dışında Hz. Hamza ve el-Muğire b. el-Haris b. Abdülmuttalip için de kullanılmaktadır.

⁵⁴ M. Fayda, "Fâruk", *D.İ.A.*, İstanbul 1995, XII, 176. Ayrıca bu lakabın Hz. Ali'ye de verildiği belirtilmektedir. Aynı yer.

⁵⁵ İbn Kudâme, s. 179; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü'z-Zehzîb*, Haydarâbâd 1325, VII, 139, XII, 345; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-Safve*, Haydarâbâd 1355, I, 113; İbnü'l-Esir, *Üsd*, III, 481-482; Nesâî, s. 67 vd.; Muhammed Rıza, *Zin-Nûreyn Osman b. Affân*, Beyrut 1982, s. 12; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 135 *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Komisyon, İstanbul 1989, II, 194.

⁵⁶ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 63; Fuad Salih, *Evâil*, s. 289. "Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse" anlamına gelen bu lakap, Hz. Ali'ye Rasullullah tarafından verilmiştir. Bir gün Hz. Peygamber öğle vakti kızı Fâtıma'nın yanına gittiğinde Ali'yi evde göremedi. Fâtıma'ya Ali'nin nerede olduğunu sordu. Fâtıma da aralarında bir şeylerin geçtiğini, bu yüzden de gündüz uykusunu yanında uyumak istemediğini söyleyip çekip gittiğini belirtti. Sahâbilerden Sehl b. Sa'd, onun Mescid-i Nebevî'de uyumakta olduğunu haber verince Rasullullah oraya gitti. Uyumakta olan Ali'nin üzerindeki hırkanın sıyrıldığını, vücudunun toprağa bulandığını gördü. Elbisesindeki toprağı eliyle silkelerken "Kalk Ebu Turâb, kalk!" diye seslendi. O günden sonra "Ebu Turâb" diye de çağrılan Hz. Ali, kendisine böyle hitap edilmesine çok sevinirdi. (Fuad Salih, *Evâil*, s. 289) Bir başka rivayette ise, hicretin ikinci yılında yapılan Zü'l-Uşeyre gazvesinde bir konak yerinde Hz. Ali ile Ammâr b. Yâsir, hurma ağaçlarının bakımını yapan Benî Müddic halkının çalışmalarını seyrederken uyuya kaldılar. Yanlarına gelen Rasullullah, Ali'nin elbisesinin toprağa bulandığını görünce ona dokunarak "Kalk Ebu Turâb" diye seslendi. (Köksal, II, 263; M. Yaşar Kandemir, "Ebu Turâb", *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 243). Rivayetlerde mekanlar farklı olmasına rağmen, hadise aynıdır. İslam Ansiklopedisindeki "Ebu Turâb" maddesinde (kimin yazdığı belli değil) Nöldeke'nin bunu daha ziyade Ali'nin düşmanları yani Emevîler tarafından takılan bir lakap olduğunu zannettiğini belirtilmektedir. (Kandemir, "Ebu Turâb" IV, 57) Ancak bu lakap, zaman zaman böylesi şakalar yaptığı bilinen Hz. Peygamber'in damadını sevdiğinden dolayı verildiği bilinmektedir. Şiiler bu lakabı, şerefli bir ünvan olarak kabul etmektedirler. *Age.*, IV, 57.

⁵⁷ Haydar kelimesi, Arapça'da aslana, özellikle "diğer aslanlar arasında kralın insanlar arasında durduğu gibi duran" erkek aslana verilen isimdir. Bu anlamın verilış sebebi ise, aslanın ensesinin kalınlığı ve pençelerinin güçlü oluşudur. (D.İ.A., "Haydar", *D.İ.A.*, İstanbul 1998, XVII, 24). Burada da görüldüğü gibi Araplarda kuvvet, cesaret ve kahramanlığın sembolü sayılan "aslan" anlamında "Haydar" kullanılmıştır. Hz. Ali'ye bu lakap, Hayber savaşında gösterdiği kahramanlıktan dolayı verilmiştir. *D.İ.A.*, *Age.*, XVII, 24.

⁵⁸ Bunlar da Allah'ın aslanı anlamına gelmektedir.

⁵⁹ Peygamber "Ben Adem oğullarının efendisiyim, Ali de Arapların efendisidir" buyurdu. Fuad Salih, s. 166.

⁶⁰ Fığlalı, "Ali b. Ebi Talip" *D.İ.A.*, İstanbul 1995, II, 374.

⁶¹ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 26-27.

C-Emeviler Döneminde Lakap ve Emevî Halifelerinin Lakapları

1-Emeviler Döneminde Lakap:

Gelenekler ve görenekler, bir milletin aynı zamanda aynasıdır. Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonrakiler için verilen lakaplar, iktidarların da İslâmî geleneklerden ne kadar uzaklaştığını göstermektedir. Çünkü Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn'in dönemlerinde verilmeyen lakapların bu dönemde verildiğini görmekteyiz. Bunda elbetteki Emevilerden sonra iktidara gelen Abbâsîlerin özellikle Emevî halifelerini küçük düşürmek için alay edici lakaplar taktıklarını belirtmemiz gerekir. Bunun yanında insanların özüllü oluşları da lakap verilmede bir kriter olmuştur. Şimdi bunlar için bir kaç örnek verelim:

a-el-Ahnef: Kendisine Dahhâk denildiği gibi, el-Hâris b. Enes b. Kays b. Muaviye b. Husayn da denilmektedir. Kendisi Basra'da doğup, yine orada vefat etmiştir. Benû Temîmin efendisidir. Hz. Ömer döneminde Horasan ve Semerkand fetih hareketlerine katıldı. Cemel gününde olayın dışında durdu. Ancak Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Muaviye'nin ona kızgın olmasından dolayı daha sonraları Abdullah b. Zübeyr'in yanında yer aldı⁶². Onun el-Ahnef olarak lakablandırılmasının sebebi, ayaklarının doğuştan çarpık bacaklı olmasından dolayıdır⁶³.

b-el-Ahvas: Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Asım el-Ensârî'nin lakabıdır. Medine'de doğup, Şam'da vefat etti. Abdullah, namuslu kadınlara bile aşk şiirleri okurdu. Bu yüzden Ömer b. Abdülaziz, onu yanına çağırarak dövülmesini emretti. Ardından da onu Dehlek'e sürgüne gönderdi. Dehlek, daha çok Emevîlerin hoşlanmadıkları kimseleri sürgüne gönderdikleri Yemen ile Habeşistan arasında bir adadır⁶⁴. Yezid b. Abdümelik, onu sürgün hayatından geri dönmeye müsaade etti⁶⁵. Bunun sebebi muhtemelen, Yezid'in şarkıcılara yakınlık duyması olabilir. Abdullah'ın "el-ahvas" diye lakablandırılmasının sebebi, gözlerinin kısık olmasından dolayıdır⁶⁶.

c-el-Ahtal: Ğıyas b. Ğavs b. es-Salt et-Tağlebî'nin lakabıdır. Abdümelik o. Mervan dönemi meşhur Emevî şairlerindendir⁶⁷. Onun "Ahtal" diye lakablandırılmasının sebebi konusunda farklı rivayetler olmasına rağmen, genelde çok konuştuğu için "geveze, aptal, ahmak, boşboğaz" anlamında "Ahtal" olarak isimlendirilmiştir. Bunda şairin kendi kavminden Ka'b b. Cuayl et-Tağlebî'yi hicvetmesi etkili olmuştur⁶⁸.

d-el-Eşdâk: Amr b. Saîd el-As b. Ümeyye'nin lakabıdır. Muaviye ve oğlu Yezid döneminde Mekke ve Medine valiliği yaptı⁶⁹. Onun el-Eşdak diye isimlendirilmesinde bir takım farklı yorumlar bulunmaktadır: Bunlardan birincisi,

⁶² İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1969, II, 499-506; Ahmet Önkal, "Ahnef b. Kays", *DİA.*, İstanbul 1989, II, 174; Reckendorf, "Ahnef". *İA.*, İstanbul 1965, I, 223-224.

⁶³ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 21; Önkal, *Ağm.*, II, 174.

⁶⁴ Ziriklî, IV, 116.

⁶⁵ Ziriklî, IV, 116.

⁶⁶ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 21.

⁶⁷ Zehebî, *Siyer*, IV, 589.

⁶⁸ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 22; Azmi Yüksel, "Ahtal" *DİA.*, İstanbul 1989, II, 183-184; H. Lammens "Ahtal" *İA.*, İstanbul 1965, I, 226-228.

⁶⁹ Hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer*, III, 449-450; Abdülkerim Özaydın, "Eşdak" *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 460-461; K. V. Zettersteen, "Amr b. Saîd" *İA.*, İstanbul 1965, I, 415.

Amr, konuşmalarında Hz. Ali'ye sövme konusunda aşırı gittiğinden dolayı kendisine yüz felci isabet ettiği için "*el-Eşdak*" denilmiştir. Diğeri ise, fesahati ve belağatının güzelliğinden dolayı avurdunu şişirterek konuştuğu için bu şekilde lakaplandırılmıştır. Bizce de bu, daha isabetli görünmektedir. Çünkü Amr, hitabet ve belağatte gerçekten üstün bir yeteneğe sahipti⁷⁰. Çünkü ondan başka yine belağatının güzelliğinden dolayı aynı lakabın Süleyman b. Musa'ya verilmesi de⁷¹ bu görüşümüzü desteklemektedir.

e-el-A'sem: Kulakları sağır olduğu için kendilerine "*el-a'sem*" (*sağır*) lakapları verilen insanlar arasında Hakîm b. Malik, Abdullah b. el-Haccac vs bulunmaktadırlar⁷².

f-el-A'ver: Mühelleb b. Ebi Süfya el-Ezdi'nin lakabıdır. Musab b. Zübeyr tarafından Hâricîlerle mücadeleye gönderilen Mühelleb yaklaşık 9 yıl boyunca onlarla mücadele etti. Abdümelik b. Mervan onu bu başarısının bir sonucu olarak Horasan valiliğine atadı⁷³. Ona bu lakabın verilmesinin nedeni, gözünün birisinin olmamasındandır⁷⁴.

2-Emevî Halifelerinin Lakapları:

a-Muaviye b. Ebi Süfyan'ın Lakabı

Muaviye, Mekke'de doğdu, Şam'da vefat etti. Muaviye b. Ebi Süfyan, Emevî Devletinin kurucusu ve ilk halifesidir. Aynı zamanda "*dühâtü'l-arab*"tandır⁷⁵.

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın lakabı, "*ibn âkiletü'l-ekbâd*"dır. Onun böyle lakaplandırılmasının sebebi, annesi Hind'in "*âkiletü'l-ekbâd*" diye lakaplandırılmasından dolayıdır. Bilindiği gibi Hind, Uhud savaşında Hz. Hamza'nın ciğerlerini parçalamış ve ağzında çiğnemişti. Bundan dolayı da Muaviye "*ciğer yeyicinin oğlu*" anlamında "*ibn âkiletü'l-ekbâd*" diye lakaplandırılmıştır. Muaviye, genelde bu lakapla bilinmesine rağmen bunun dışında "*ikâli'l-harb*"⁷⁶, "*kisra'l-arab*" (*Arabların kisrası*)⁷⁷, ve "*ibn Hind*" lakabı ile de bilinmektedir⁷⁸.

b-Yezid b. Muaviye'nin Lakabı

⁷⁰ Fuad Sâlih, *Elkâb*, s.29; Fuad Salih, *Evâil*, s. 291.

⁷¹ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 29.

⁷² Fuad Salih, *Elkâb*, s.31.

⁷³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz Zehebî, *Siyer*, IV, 383-385; Zirîklî, VII, 315.

⁷⁴ Fuad Salih, *Elkâb*, s.35-36.

⁷⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr vd., Beyrut 1996, V, 22-167; el-Mesûdî, *Mürûcü'z-Zeheb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1988, III, 11-62; Zehebî, *Siyer*, III, 119-162; Zirîklî, VII, 261-262; M. Seyyid Vekil, *el-Ümeviyyân Beyne's-Şark ve'l-Garb*, Beyrut 1995, I, 23-92; İrfan Aycan, *Saltanatı Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, Ankara 1990.

⁷⁶ Muaviye, oğlu Yezid'e bey'at alma çabaları esnasında Abdullah b. Zübeyr'in konuşmasından sonra bizzat kendisi "Ben savaşçı Hind'in oğluyum." demişti. Bundan dolayı kendisine bu lakap verilmiştir. Fuad Salih, s. 223.

⁷⁷ Hz. Ömer, Şam bölgesini ziyarete geldiğinde Muaviye'yi lüks bir yaşam ve giyim içerisinde gördü. Bu yüzden Muaviye'ye kızdı. Muaviye ise, böyle giymesine gerekçe olarak, düşmana yakın olmalarını ve onlara karşı heybetli bir sultan görüntüsü vermek olduğunu ileri sürdü. Ancak Ömer yine de Muaviye'ye "Bu, Arabların Kisrasıdır" demekten kendisini alamadı. Aycan, *Muaviye*, s. 87. Muaviye'ye bundan dolayı bu lakap verilmiştir. Fuad Salih, s. 272.

⁷⁸ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 17.

Muaviye'nin, daha hayattayken bey'at alması sonucu iktidara geçen Yezid döneminde istenmeyen bir takım icraatlar meydana gelmiştir. Hz. Hüseyin'in şehadeti, Kabe'nin vurulması ve Medine'nin yağmalanması gibi. Yaklaşık dört yıl boyunca iktidarda kalan Yezid b. Muaviye, oyuna ve eğlenceye düşkünlüğü ile tanınmıştır⁷⁹.

Yezid, ziraatle ilgilenip su kanalları açtığı için kendisine "muhandis" lakabı verilmiştir⁸⁰. Lammens'in ifadesine göre, "tüm Arap halifeleri içerisinde gelenek, sadece ona mühendis lakabını verdi. Kanal kazma çalışmalarını yönlendirdi, hatta başkanlık yaptı. Tarihte çok az sayıdaki hükümdar böylesi bir nitelemeyi hak etti. Mühendis lakabı, oldukça iyi bir bilgi birikimini ve onun Arap ortamındaki farklı bir ruha sahip olduğunu gösteriyor ki, o, bu teknik bilgileri, içerisinde büyüdüğü soylu hükümdarlık ailesi içerisinde edindi."⁸¹.

c-Mervan b. el-Hakem'in Lakabı

Emevî halifelerinin dördüncüsü olan Mervan, aynı zamanda Mervan oğulları içerisinde iktidara ilk geçendir. Mervan, Osman'ın öldürülmesinden sonra Basra'ya giderek Talha ve Zübeyr ile Aişe'ye katıldı. Cemel olayında ve Siffin savaşında Hz. Ali'ye karşı savaştı. Ardından Muaviye'ye bey'at etti. Muaviye tarafından Medine valiliğine atandı (42/49). Daha sonra da Câbiye toplantısı ile iktidara geçti⁸².

Mervan b. el-Hakem'in lakabı, "haytun bâtlun" (uzun ahmak) idi. Mervan'ın bu şekilde lakaplandırılmasının nedeni, onun boyunun uzun olmasındandır⁸³. Mervan, bu lakabın dışında "İbn Tarîd" lakabıyla da anılmaktadır. Böyle anılmasının sebebi ise, babası el-Hakem'in Hz. Peygamber'e yaptığı ahlaksız hareketleri sebebiyle Taif'e sürgüne gönderilmesinden dolayıdır⁸⁴.

d-Abdullah b. Zübeyr'in Lakabı

Hicretten sonra Medine'de ilk doğan sahâbîdir. Yezid b. Muaviye'nin ölümünden sonra halifeliğini ilan etmiş ve yaklaşık 9 yıl boyunca iktidarda kalmıştır. Onun iktidar süresi hep Emevilerle mücadele ile geçmiştir. 73/685 yılında Abdülmelik'in üzerine gönderdiği Haccac b. Yusuf tarafından öldürülmüştür⁸⁵.

Abdullah b. Zübeyr b. el-Avvâm'ın lakabı, "hamâmetü'l-mescid" (mescid güvercini) dir. Abdullah'a bu lakap, mescide çokça gidip orada namaz kılmasından

⁷⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzürî, V, 299-375; İbn Tolon, Kaydüş-Şerîf min Ahbârî Yezid, thk. Muhammed Garb, by ty; Hezzâ İd eş-Şemrî, *Yezid b. Muaviye, el-Halifetü'l-Müfterâ Aleyh*, Riyad 1413; Feryâl bnt. Abdillâh, *Sîratü Yezid b. Muaviye fi'r-Rivâyeti'l-Edebîyye*, Riyad 1416/1995; Ünal Kılıç, *Tarışmaların Odağındaki Halife Yezid b. Muaviye*, İstanbul 2001.

⁸⁰ H. Lammens, "Yezid b. Muaviye", *E.I., First Encyclopaedia of İslam*, Leiden 1987, VIII, 1162; H. D. Yıldız, "Yezid" *İA.*, İstanbul 1965, XIII, 413.

⁸¹ Kılıç, *Yezid*, s. 386.

⁸² Mervan b. el-Hakem konusunda geniş bilgi için bkz. Belâzürî, VI, 255-300; İbn Kudâme, s. 183-184; Zehebî, *Siyer*, III, 476-479; Vekil, I, 295-318; Ünal Kılıç, *Mervan b. el-Hakem*, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 1995.

⁸³ İbn Kudâme, s. 183; Zehebî, *Siyer*, III, 477; İbnü'l-Esir, *Üsd*, IV, 369; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, thk. Abdülkadir el-Arnâvut vd, Beyrut 1986, I, 289; Fuad Salih, s. 108; Lammens "Mervan", *İA.* İstanbul 1964, VII, 777; Kılıç, *Mervan*, s. 91.

⁸⁴ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 206.

⁸⁵ Geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, s. 257-259; Zehebî, *Siyer*, III, 363-380; İrfan Aycan, *Hicri İlk Üç Asırda Zübeyr Ailesinin Siyâsi ve İlmî Hyattaki Yeri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1984; H. D. Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr", *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 145-146.

dolayı verilmiştir⁸⁶. Kendisine Haccac karşısında Ka'be'ye sığındığı için "el-âiz" veya "âizî beytillah" lakabı da verilmiştir⁸⁷.

e-Abdûlmelik b. Mervan'ın Lakabı

Emevî halifelerinin beşincisi olan Mervan, Emevî Devletinin gerçek kurucusu sayılmaktadır⁸⁸. Abdûlmelik b. Mervan'ın lakabı, "raşhü'l-hacer"dir. Kendisine bu lakap, cimrilikinden dolayı verilmiştir⁸⁹. Abdûlmelik'in bir başka lakabı da, "Ebu'z-zibbân" (sineklerin babası) dır. Bu lakabın verilış nedeni konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Daha çok bu lakap, Abdûlmelik'in ağzının sürekli açık olması ve sineğin girmesinden dolayı verildiği şeklindedir⁹⁰. Ancak biz her iki lakabın da Abdûlmelik'i küçültmek ve onunla alay geçmek için verildiğini düşünmekteyiz.

Ayrıca Abdûlmelik'e kendisinden sonra sırasıyla dört oğlu (Velid, Süleyman, Yezid ve Hişam) halife olduğu için "Ebu'l-mülûk" (hükümdarlar babası) lakabı da verilmiştir⁹¹.

İbn Tiktaka, Abdûlmelik'in bir başka lakabının da sıkça Kur'an okumasından dolayı Abdullah b. Zübeyr'in lakabı olan "hamâmetü'l-mescid" olduğunu belirtmektedir⁹².

f-Süleyman b. Abdûlmelik'in Lakabı

Velid b. Abdûlmelik'ten sonra Emevî iktidarına geçen Süleyman b. Abdûlmelik'in⁹³ lakabı ise, çok yemek yemesinden dolayı "el-âkî" (obur) dir. Denildiğine göre Süleymanın bir defasında 40 tavuğu yine bir defasında da bir koyun ile 6 tavuğu bir oturuşta yediği belirtilmektedir⁹⁴. Hatta İbn Kesir, Süleyman'ın ölüm sebebini, çok yemesine bağlamaktadır. Bununla Emevî halifeleri karalanmak istenmiştir. Halbuki Süleyman gibi bir halife kendisinden sonra iktidara geçmesi için Ömer b. Abdülaziz'i halife olarak bırakabilmiştir. Bu ve buna benzer haberlerin, Abbâsîlere yakınlığı ile bilinen yazarlar tarafından kaleme alındığını düşünmekteyiz. Kaldı ki, bir insanın bu kadar yemek yemesi mümkün değildir.

Süleyman'a, Ömer b. Abdülaziz'i kendisinden sonra yerine veliyaht tayin ettiği için "miftâhu'l-hayr" (hayrın anahtarı) lakabı da verilmiştir⁹⁵. Burada da görüldüğü gibi aynı insan birbirine tamamen zıt iki lakap ile anılmaktadır. Bu da göstermektedir ki, Emevî halifeleri ideolojik yönden değerlendirilmelerde

⁸⁶ İbnü'l-Esir, *Üsd.* III, 138-141; Zehebî, *Siyer*, III, 372; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 93, 210; Yıldız, *Ağm.*, I, 146.

⁸⁷ Zehebî, *Siyer*, III, 372; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 93, 210.

⁸⁸ Hayatı hakkında bkz. Belâzürî, VII, 193-252; Zehebî, *Siyer*, IV, 246-249; Vekil, I, 319-404; Zirikî, IV, 165; H. D. Yıldız, "Abdûlmelik b. Mervan", *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 266-270.

⁸⁹ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 142.

⁹⁰ İbn Abdîrabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, nşr. Ömer Abdüsselam Tedmûrî, Beyrut ty. IV, 364; Vekil, I, 319; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 121.

⁹¹ İbn Abdîrabbih, IV, 364; H. D. Yıldız, "Abdûlmelik b. Mervan" *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 269.

⁹² İbn Tiktaka, *Kitâbü'l-Fahrî fî Âdâbî's-Sultâniyye ve'd-Düvelî'l-İslâmiyye*, Beyrut 1966, s. 122.

⁹³ Hayatı hakkında bkz. Belâzürî, VIII, 99-117; Zehebî, *Siyer*, III, 111-113; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Ebu Hakim vd., Beyrut ty. IX, 173-192; İbn Hallikan, II, 420-427.

⁹⁴ es-Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn, Beyrut 1989, s. 257; Zehebî, III, 112; İbn Kesir, IX, 188.

⁹⁵ İbn Hallikan, II, 420.

bulunmuşlardır. Halbuki tarihçinin yapması gereken şey, mümkün mertebe olaylara objektif olarak yaklaşmaktır⁹⁶.

g-Ömer b. Abdülaziz'in Lakabı

Ömer b. Abdülaziz, Hulefâ-i Râşidînin beşinci halifesi olarak bilindiği gibi, adaletiyle ve yaşantısıyla da meşhurdur. Hilafet süresi sadece iki yıl kadar sürmüştür (99-101/717-720)⁹⁷

Ömer b. Abdülaziz b. Mervan b. el-Hakem el-Emevî'nin lakabı, "eşecçü Benî Mervan"dır. Ömer b. Abdülaziz'in böyle lakablandırılmasının sebebi konusunda şu olay aktarılmaktadır: Ömer bir gün babasının ahırına girmiş, hayvanın birisi alına tekme atmış. Hanımı onu cesaretlendirmeye çalışmış. O esnada Ömer, alnından akan kanları siliyormuş. Ardından eşine bakarak "Yazıklar olsun! sen Benî Ümeyyenin veya Benî Mervan'ın en cesuru olduğumu bilmiyor musun?" demiş. Bu yüzden o, bu lakap ile lakaplandırılmıştır⁹⁸. Ömer b. Abdülaziz'in bundan başka "latîmü'l-humâr" lakabı da bulunmaktadır⁹⁹. Fakat bunun neden verildiği konusunda herhangi bir şey belirtilmemiştir.

ğ-Yezid b. Abdülmelik'in Lakabı

Emevî halifelerinin dokuzuncusu olan Yezid, Ömer b. Abdülaziz'den sonra iktidara geçti. Devlet işlerini daha çok valilerine bırakan Yezid b. Abdülmelik¹⁰⁰, cariyeleri Habbâbe ve Sellâme'ye olan aşkıdan¹⁰¹ dolayı "Âşîku Benî Mervan" lakabıyla anılmıştır¹⁰².

h-Hişam b. Abdülmelik'in Lakabı

Yezid b. Abdülmelik tarafından oğlu Velid b. Yezid'den sonra ikinci veliaht olarak atanan ve Emevî iktidarında Muaviye ve Abdülmelik'ten sonra en uzun iktidarda kalan Emevî halifesidir¹⁰³.

Hişam üzerinde araştırma yapan İsmail Hakkı, onun lakabı hususunda şu bilgileri vermektir: "Hişam'ın lakabı konusunda el-Ezdî, "Ebu's-Sa'na" ibaresini kullanmaktadır. Fakat söz konusu lakap, diğer kaynaklarda geçmemektedir. Hişam'ın

⁹⁶ Bu konuda örnek olması açısından bkz. İrfan Aycan-Mahfuz Söylemez, *İdeolojik Tarih Okumaları*, Ankara 1998; Ahmet Önkal, "İslam Tarihinde Tarafsızlık Problemi". *İslâmî Araştırmalar*, Ankara 1992, sayı:6, s. 189-197.

⁹⁷ Hayatı hakkında bkz. Belâzürî, VIII, 125-207; Zehebî, *Siyer*, V, 114-148; İbn Kesir, IX, 200-227; İmadüddin Halil, *Ömer b. Abdülaziz Dönemi ve İslam İnkılabı*, çev. Ubeydullah Dalar, İstanbul 1984.

⁹⁸ Zehebî, *Siyer*, V, 116; İbn Kesir, IX, 200. Fuad Salih, *Elkâb*, s. 29. Ayrıca Zehebî, bu rivayete Ömer'in daha küçükken bu olayı yaşadığını ve alnından kanı silenini ise, babası olduğunu belirtmektedir. Süyûtî, s. 261; Zehebî, *Siyer*, V, 116.

⁹⁹ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 278.

¹⁰⁰ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzürî, VIII, 243-263; Taberî, VI, 574 vd; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'r-Târih*, Beyrut 1965, V, 67 vd; Zehebî, *Siyer*, V, 150-152; İbn Kesir, IX, 227 vd; İmadüddin Halil, *İslam Tarihi, Bir Yöntem Araştırması*, çev. Ubeydullah Dalar, İstanbul 1985, s. 71-117; H. Lammens, "Yezid b. Abdülmelik", *Et.*, Leiden 1987, VIII, 1162.

¹⁰¹ Yezid'in Habbabe ve Sellame ile olan aşkı konusunda bakınız. Belâzürî, VIII, 254-263, İrfan Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı" *AÜİFD*. (Ayrı Basım) Ankara 1998, XXXVIII, s.180-184.

¹⁰² Fuad Salih, *Elkâb*, s. 211.

¹⁰³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Atçeken, *Devlet Geleneği Açısından Hişam b. Abdülmelik*, Ankara 2001.

gözlerinin şaşı olması sebebiyle bazı kaynaklarda kendisine "el-ahvel" (şaşı) lakabı verildiği belirtilmektedir¹⁰⁴.

ı-Velid b. Yezid'in Lakabı

Onbirinci Emevî halifesi olan Velid, amcası Hişam b. Abdülmelik'in ölümünden sonra iktidara geçti. İktidarda bir yıl üç ay kadar kaldı. Amcasının oğlu Yezid b. Velid liderliğindeki ihtilalciler, Velid'i iktidardan uzaklaştırıp sonunda da öldürdüler¹⁰⁵. Bu yüzden Velid b. Yezid b. Abdülmelik'in lakabı, "*Halîu Benî Mervan veya el-mahlû*"dur¹⁰⁶.

Velid, düşmanları tarafından "*el-cebbârü'l-anîd*" diye de lakaplandırılmıştır¹⁰⁷. Böyle lakaplandırılmasının sebebi ise şudur: Bir gün Velid, "Peygamberler fetih istediler ve bütün inatçı despot zalimler, ümitlerini kaybettiler. Onun arkasında Cehennem olup, ona irinli su içirilir"¹⁰⁸ ayetini okuyunca kızmış ve bir mushaf isteyip, onu bir yere çakmış. Ardından ok yağmuruna tutarak öfkesini çıkarmış¹⁰⁹. Ancak biz bunun, Velid'in düşmanları tarafından uydurulmuş olabileceğini ve siyâsî amaçlı olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü olay bile bizzat bunu tekzip etmektedir. Şayet Velid, onların anlattığı gibi ise, neden Kur'an okusun ki? Ayrıca Kur'an'da o kadar ayetlerin içerisinde neden o ayeti seçsin? Bütün bunlar, bizi bu olayın bir uydurma ve karalama olduğu düşüncesine götürmektedir. Velid, bundan başka işlediği iddia edilen bir takım suçlardan dolayı "*el-fâsık*" lakabı ile de bilinmektedir¹¹⁰.

i-Yezid b. Velid'in Lakabı

Velid b. Yezid'i öldürerek iktidara geçen Yezid III, görevde yaklaşık 6 ay kadar kaldıktan sonra vefat etti¹¹¹.

Yezid b. Velid b. Abdülmelik'in lakabı, "*en-nâkıs*"tır. Ona bu lakabın neden verildiği konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır: Bunlardan birincisi ve genelde kabul göreni, kendisinden önceki halife Velid b. Yezid'in dağıtmış olduğu atıyye ve maaşları azaltmasından dolayı bu lakabın verilmiş olmasıdır¹¹². Yezid'i bu şekilde ilk olarak isimlendirenin Mervan b. Muhammed olduğu belirtilmektedir¹¹³. Bir başka yorum ise, Yezid'in aklının veya boyunun kısa olmasından bu lakabı aldığı öne sürülürse de¹¹⁴ bu, doğru değildir¹¹⁵. Çünkü akli noksan olan bir kimsenin, ihtilal hareketinin başına getirilmesi ve lider olması mantıklı değildir.

¹⁰⁴ Atçeken, s. 18.

¹⁰⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Taberi, VII, 8 vd; Mes'ûdi, III, 224-232; Zehebî, *Siyer*, V, 370-373; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 289 vd; Ziriklî, Hüseyin Atvan, *Sîretü'l-Velid b. Yezid*, Kahire 1980.

¹⁰⁶ Fuad Salih, *Elkâb*, s.105, 292.

¹⁰⁷ Süyûtî, s. 290.

¹⁰⁸ İbrahim, 15-16.

¹⁰⁹ Mes'ûdi, III, 228-229.

¹¹⁰ Süyûtî, s. 288.

¹¹¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Kahire 1993, VII, 268 vd; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 291 vd; Zehebî, *Siyer*, V, 374-376; Ziriklî, VIII, 190-191.

¹¹² Belâzürî, IX, 189; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 291; İbn Kesir, X, 13, 17; Ziriklî, VIII, 191.

¹¹³ Belâzürî, IX, 189; Taberi, VII, 261, 299; İbnü'l-Esir, V, 291; İbn Kesir, X, 13.

¹¹⁴ Belâzürî, X, 189; Taberi, VII, 261, 299.

¹¹⁵ Fuad Salih, *Elkâb*, s. 323-324.

Zirikî, Yezid b. Velid'in bir başka lakabının da Diyarbekri'den rivayetle. "eş-şâkir li en'amillah" (Allah'ın nimetlerine şükreden) olduğunu belirtmektedir¹¹⁶. Ancak söz konusu lakap, diğer hiçbir kaynak tarafından zikredilmemektedir.

j-Mervan b. Muhammed'in Lakabı

Emevî son halifesi olan Mervan, meşhur Emevî komutanlarından Muhammed b. Mervan'ın oğludur. Halife Hişam döneminde Ermeniyeye ve Azerbaycan bölgelerinde gösterdiği başarılarından dolayı 114/732 yılında bu bölgelerin valiliğini elde etti. Velid b. Yezid döneminde de bu görevini sürdürdü. Yezid b. Velid'in halife Velid'i öldürme eylemine iştirak etmedi. Hilafete geçen Yezid b. Velid'e karşı önce isyan etti, ancak kendisine bu bölgelerin dışında Musul ve el-Cezire valiliklerinin de verilmesiyle isyandan vazgeçti. Yezid b. Velid'den sonra iktidara geçen İbrahim b. Velid'e karşı harekete geçti ve onu iktidardan uzaklaştırarak son Emevî halifesi oldu. Döneminde meydana gelen isyanlar, sonuçta hem Mervan'ın hem de Emevî Devletinin Abbasiler tarafından yok olmasını beraberinde getirdi¹¹⁷.

Mervan'ın lakabı konusuna gelince, kaynaklardan özellikle Emevî düşmanlığı yapanlar, Mervan'ı lakaplarıyla nesebini ve büyüklüğünü yaralamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Mervan'a başka lakapların yanında iki önemli lakabın verildiğini görmekteyiz: Bunlardan birincisi, "el-Hımâr" ya da "Hımârü'l-Cezîre" lakabı olup, o kadar yaygınlaşmıştır ki, neredeyse Mervan ismi unutulacak noktaya gelmiştir¹¹⁸. Tarihçiler, Mervan'ın bu lakabı üzerinde bir takım farklı yorumlar yapmışlardır: Bunlardan bir kısmı, Mervan'ın iktidara gelişinden önce ve iktidarı boyunca başta Hâricîler olmak üzere diğer isyancı gruplara karşı sabırlı bir şekilde savaşmasından dolayı bu lakabın verildiğini belirtirler¹¹⁹. Bazıları da, ona bu lakabın verilmesinin nedeni olarak, Arapların her yüzyıla "el-hımâr" dediklerini ve Mervan'ın da yaklaşık yüzüncü yılda iktidara gelmesinden dolayı verildiğini belirtirler¹²⁰. Bazı kaynaklar her ne kadar böylesi zorlama yorumlarda bulunmuşlar ve bu lakabın kötüleme için değil de, onu övgü için verildiğini belirtirler de¹²¹, biz bunun, Mervan ile istihza

¹¹⁶ Zirikî, VIII, 191.

¹¹⁷ Mervan b. Muhammed konusunda geniş bilgi için bkz. Sa'dî Ebu Ceyb, *Mervan b. Muhammed ve Esbâbü Sükûti'd-Devleti'l-Ümeviyye*, Dimaşk 1982; Faruk Ömer, *el-Halifeti'l-Mukâtil Mervan b. Muhammed*, Beyrut ty; Ali Delice, *Mervan b. Muhammed ve Emevî Devletinin Yıkılışı*, (Basılmamış Doktora Tezi) Konya 1999.

¹¹⁸ Zehebî, *Siyer*, VI, 74; İbn Kesir, X, 46; Muhammed Şakir el-Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk. İhsan Abbas, Beyrut ty, IV, 128; Süyûtî, s. 295; Zirikî, VII, 208; Vekil, I, 598; Ahmed Ulebi, "mine'l-Ümeviyyin ile'l-Abbâsiyyin, Ezvâun Cedîdetün alâ hâzihî'l-Merhaleti'l-İntikâliyye", *el-Bâhis*, Sayı: 15, Beyrut 1981, s. 124. Ulebi, Mervan'a "Hımârü'l-Cezîre" denilmesine farklı bir yorum getirmektedir. Ona göre böyle denilmesinin nedeni, zamanında el-Cezîre bölgesinde bulunmuş, zorba, savaşçı ve hiç bir şeye umursamayan Hımâr b. Malik b. Nasr b. el-Ezdi'den dolayıdır. Ahmed Ulebi, s. 124-125. İbnü'l-Kayserânî ise, Mervan'ın asıl lakabının "el-Feres" olduğunu, ancak daha sonra Horasanlıların, onu kötüleme için "el-hımâr" diye isimlendirdiklerini belirtir. İbnü'l-Kayserânî, *Ensâbü'l-Müttefikâ*, Leiden 1965, s. 31.

¹¹⁹ İbn Kesir, X, 46; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, (121-140 yılı olayları) thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî, Beyrut 1991, IV, 534; Süyûtî, s. 295; Vekil, s. 598; P.Hitti, *Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989, I, 438; Hüseyin Muhammed el-Marâşi, *Ğurerü's-Siyer*, thk. Süheyl Zekkar, Beyrut 1996, s. 235-236. Bu bağlamda Kirmânî, görüşünü desteklemek için "Fılan savaşlarda eşek gibi sabretti" atasözünü vermektedir. Ahmed b. Yûsuf el-Karamânî, *Ahbârü'd-Düvel ve Asârü'l-Üvel*, thk. Ahmet Hatit vd., Beyrut 1996, II, 58; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 92.

¹²⁰ Zehebî, *Siyer*, VI, 74; Süyûtî, s. 295; ed-Diyarbekri, *Târîhu'l-Hamîs*, by ty, II, 322; el-Karamânî, II, 58; Marâşi, s. 235-236.

¹²¹ Neşet Çağatay, Mervan'a bu lakabın verilmesini kötileyici anlamda değil de, methedici anlamda olduğunu belirtir. Buna gerekçe olarak ta yabancı eşeklerin, av hayvanları arasında en soylusu olduğunu gösterir. Bkz. Neşet Çağatay, *İslâm Tarihi*, Ankara 1993, s. 470 (Dipnot); Carl Brockelmann, *Târîhu's-Şuûbi'l-İslâmiyye*, Arapçaya çev. Nebih Emin Fâris vd., Beyrut 1953, I,

etmek ve küçük düşürmek için verildiği kanaatindeyiz. Çünkü Mervan'dan önce onun gibi savaşan komutanlara böylesi bir lakap verilmemiştir. Örneğin, Haccâc'ın, özellikle Abdülmelik ve Velid dönemlerinde hayatı hep mücadelelerle geçmişti. Onun sadece Hâricî Şebîb b. Yezid ile olan mücadelesi¹²² böylesi bir lakabı alması için yeterlidir. Halbuki, Haccâc ve buna benzer kimselere bu tür bir lakap verilmemiştir. Bu lakabın Mervan'a Zab savaşında yenildikten sonra verildiğini görmekteyiz. Bunu ise, Abdullah b. Ayyâş'ın, ilk Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs'ın huzuruna girdiğinde, "el-Cezîre'nin Hımârını, Rasulüllah'ın amcası Abdülmuttalip'in oğlu ile değiştiren Allah'a hamdolsun" sözünden çıkarmaktayız¹²³.

Mervan'ın diğer lakabı ise, "*el-Ca'dî*"dir. Bu lakap kendisine Mu'tezilenin ileri gelenlerinden olan Ca'd b. Dirhem'den dolayı verilmiştir¹²⁴. Ca'd, el-Cezîre'de Süveyd b. Gafle'nin azatlı kölesiydi. Ermeniye ve Azerbaycan valisi olan Muhammed b. Mervan'ın himayesine girmişti. Muhammed, Ca'd'ı, Mervan'ın eğitimiyle görevlendirdi. Görüşleri ile Mervan'ın üzerinde etkili olduğu için de Mervan'a "*el-Ca'dî*" lakabı verilmiştir. Ca'd, Halku'l-Kur'an konusunda¹²⁵ halife Hişam'a yakınlığı ile tanınan Meymûn b. Mihran'la tartışmalarda bulunmuş, sonra da halife Hişam'ın istemiyle Halid b. Abdullah el-Kasrî tarafından önce hapsedilmiş, sonra da öldürülmüştür¹²⁶. Mervan, Ca'd b. Dirhem ile ilişkiye girmesinden dolayı zındıklıkla suçlanmak istenmiştir¹²⁷. Halbuki Abbâsî halifelerinden Me'mun ve Mütevekkil gibi bir çok halifeler Mu'tezilî olmalarına rağmen, kınanmadıkları gibi zındıklıkla da suçlanmamışlardır¹²⁸.

İbnü'l-Esir, bu lakaplarının dışında Mervan'ın bir başka lakabının "*İbn Ruzeyk*" olduğunu belirtmektedir. Bunu da, 132/750 yılında Mervan'ın, Abdullah b. Ali ile barış teklifinde bulunmak istediğinde Abdullah b. Ali'nin "*İbn Ruzeyk yalan söylüyor, atlar oraları çiğnemedi güneş batmayacak*" diye cevap vermesinden çıkarmaktadır¹²⁹.

Bir başka lakap olarak da, "*el-Kaim bi Hakkillah*" verilmektedir¹³⁰. Bunların dışında Ermeni tarih kaynakları, Mervan'dan bahsederlerken "*Sağır Mervan*" anlamında "*Murvan Qrı*" diye söz etmektedirler¹³¹. Buna sebep olarak ise, Mervan'ın kendisine nasihat veren akıllı ve tecrübeli insanların sözlerine kulak asmaması

196. Ancak lakabın verildiği varlık, bir hayvan değil, insandır. Halbuki hiç bir kimse methodici de olsa, yabani eşek anlamında da olsa böyle bir lakabla vasıflanmayı istemez.

122 Ali Delice, *Haccâc b. Yusuf'un Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 1995, s. 41-52.

123 Taberi, VII: 443.

124 Süyûtî, s. 295; İbn Kesir, X, 46; Zehebî, *Siyer*, VI, 74; Vekil, s. 598; Marâşî, s. 235.

125 Ali Sâmî en-Neşâr, *Neş'etü'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâmî*, Kahire 1965. I. 329 vd.

126 İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, Mısır 1348, s. 472; Ahmed Ulebi, s. 125-127; Mustafa Öz, "Ca'd b. Dirhem" *DİA*, İstanbul 1972, VI, 543; M. Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Fıgıllı, Ankara 1981, s. 305; Atçeken, s. 129-131.

127 el-Makdîsî, *Kitabu'l-Be'd ve'l-Târîh*, thk. C. Huart, Paris 1899, VI, 54; İbnü'n-Nedim, s. 472; Fuad Salih, *Elkâb*, s.73; Ahmed Ulebi, s.125-127. İbnü'l-Kayserânî, Mervan'ın "*el-Ca'dî*" diye isimlendirilmesini önceki lakabı gibi Horasanlılar tarafından kötülemek için verildiğini belirtmektedir. İbnü'l-Kayserânî, s. 31.

128 Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1963, I. 399.

129 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V: 419.

130 el-Kalkaşandî, *Meâsirü'l-İnâşe fi Meâlimi'l-Hılâfe*, thk. Abdüssettar Ahmed Ferrâc, Beyrut ty. I. 162; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 251.

131 C.Toumanoff, *Medieval Georgian Historical Literature*, Tbilisi 1943, s. 172; Iovane Sabanish, *Memorials of the Old-Georgian Hagiographic Literature*, Tbilisi 1964, s. 46-48.

gösterilmektedir. Fakat kendi aralarında da bu konuda tam bir birlik yoktur. Çünkü bazıları bu lakabın Mervan'a değil de, babasına verildiğini iddia etmektedirler.

SONUÇ

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde insanlara, yine insanların hoşlanacağı güzel lakaplar verilmiştir. Ancak Emevîler dönemine baktığımızda güzel lakapların yanında insanların hoşuna gitmeyen lakapların da verildiğini görmekteyiz. Hulefâ-i Râşidîn dönemi halifelerinin lakapları, bunun en güzel örnekleridir. Emevî halifelerinin lakaplarına baktığımızda iyi ve güzel lakapların azlığı karşısında daha çok hoş gitmeyen lakapların takıldığı gözlemlenmektedir. Bunda da elbetteki Emevîlerden sonra gelen ve kendilerine düşman olan Abbâsî taraftarı tarihçilerin rolü büyüktür. Dolayısıyla özellikle Emevî halifeleri için verildiği belirtilen lakapları ihtiyaten karşıladığımızı belirtelim.

Müslümanlar arasında tarih boyunca meydana gelen olaylar karşısında tarihçileri subjektif olmaya iten sebepler arasında olayları anlatan kişinin eksik ve muğlak dîni hissiyatı, karakteri, ilgileri, toplumsal bağları ve çeşitli konulardaki ön yargıları, yaşadığı dönemin konjunktürel şartları, kısaca kendi özneliği başlıca etken olarak gösterilmektedir. Çünkü onlar eserlerini ya kendilerine yakın hissettikleri hiziplerin veya oluşumların düşüncelerini ve dayanaklarını güçlendirmek maksadıyla kaleme almışlardır¹³². Bu yüzden de Emevî halifelerine lakap takarken genellikle onları küçük düşürmek ve alay etmek amacını gütmüşlerdir.

¹³² İrfan Aycan-Mahfuz Söylemez, s. 10-11.

Bibliyografya

- Ağırman, Cemal, "Ad Koyma ve Hz. Peygamber'in İsimlere Karşı Tutumu"; *CÜİFD.*, Sivas 1998, sayı:2, s. 123-143.
- Ahbârü'd-Devletü'l-Abbâsiyye*, (yazarı meçhul), nşr. Abdülaziz ed-Dûrî vd, Beyrut 1971.
- Ahmed Ulebî, "mine'l-Ümeviyyîn ile'l-Abbâsiyyîn, Ezvâun Cedîdetün alâ hâzihi'l-Merhaleti'l-İntikâliyye", *el-Bâhis*, Sayı: 15, Beyrut 1981, s. 124.
- Algül, Hüseyin, "Emin" *DİA.*, İstanbul XI, 111.
- el-Askalânî, İbn Hacer, *Tehzîbü'z-Tehzîb*, Haydarâbâd 1325.
- el-Askerî, Ebû Hilal, *Evâil*, thk. Muhammed el-Mısrî vd., Dımaşk 1975.
- Atçeken, İsmail Hakkı, *Devlet Geleneği Açısından Hişam b. Abdülmelik*, Ankara 2001.
- Atvan, Hüseyin, *ed-Da'vetî'l-Abbasiyye, Târîh ve Tatavvur*, Beyrut 1984.
- , *Sîretü'l-Velid b. Yezid*, Kahire 1980.
- Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara 1990.
- , *Hicri İlk Üç Asırda Zübeyrî Ailesinin Siyâsî ve İlmî Hyattaki Yeri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1984.
- , İrfan Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı" *AÜİFD.* (Ayrı Basım) Ankara 1998, XXXVIII, s.180-184.
- , Mahfuz Söylemez, *İdeolojik Tarih Okumaları*, Ankara 1998.
- el-Belâzürî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Abdülaziz ed-Dûrî, Beyrut 1978.
- , *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr vd., Beyrut 1996.
- Brockelman, Carl, *Târîhu's-Şuûbi'l-İslâmiyye*, Arapçaya çev. Nebih Emin Fâris vd., Beyrut 1953.
- Canan, İbrahim, "Enes b. Mâlik", *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 235.
- Çağatay, Neşet, *İslam Tarihi*, Ankara 1993.
- Çakan, İ.L. -Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *DİA.*, İstanbul 1988, I, 76-79.
- Çakın, Kamil, "Hanzale b. Ebu Amır", *DİA.*, İstanbul 1997, XVI, 51.
- Delice, Ali, *Mervan b. Muhammed ve Emevî Devletinin Yıkılışı*, (Basılmamış Doktora Tezi) Konya 1999.
- , *Haccâc b. Yusuf'un Hayatı ve Siyâsî Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 1995.
- D.İ.A., "Haydar", *DİA.*, İstanbul 1998, XVII, 24.
- ed-Diyarбекrî, Hüseyin b. Muhammed, *Târîhu'l-Hamîs*, by ty.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Komisyon, İstanbul 1989.

- Faruk Ömer, *el-Halîfetü'l-Mukâtil Mervan b. Muhammed*, Beyrut ty.
 Fayda, Mustafa, *Halid b. Velid*, İstanbul 1990.
 -----, "Halid b. Velid", *DİA.*, İstanbul 1997, XV, 290.
 -----, "Ebu Bekir", *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 101-108.
 -----, "Fâruk", *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 176.
 Feryâl bnt. Abdillâh, *Sûratü Yezid b. Muaviye fi'r-Rivâyeti'l-Edebiyye*, Riyad 1416/1995.
 Fiğlalı, E. R., "Abdullah b. Ca'fer", *DİA.*, İstanbul 1988, I, 89.
 -----, "Ali b. Ebi Talip" *DİA.*, İstanbul 1995, II, 374.
 Fuad Salih, *Mu'cemü'l-Evâil fi Têrîhi'l-Arab ve'l-Müslimîn*, Beyrut 1992.
 -----, *Mu'cemü'l-Elkâb ve'l-Esmâi'l-Müsteâr*, Beyrut 1990.
 Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. M. S. Mutlu, İstanbul 1972.
 Hitti, P., *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989.
 İmadüddin Halil, *Ömer b. Abdülaziz Dönemi ve İslam İnkılabı*, çev. Ubeydullah Dalar, İstanbul 1984.
 -----, *İslam Tarihi, Bir Yöntem Araştırması*, çev. Ubeydullah Dalar, İstanbul 1985.
 İbn Abdırabbih, *el-İkdi'l-Ferîd*, nşr. Ömer Abdüsselam Tedmûrî, Beyrut ty.
 İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1969.
 İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, by 1955.
 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Ebu Hakim vd., Beyrut ty.
 İbn Kudâme, Abdullâh, *et-Tebyîn fi Ensâbi'l-Kuraşiyîn*, thk. Muhammed Nayif Beyrut 1988.
 İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin *Lisânü'l-Arab*, Beyrut ty.
 İbn Tiktaka, *Kitâbü'l-Fahrî fi Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*, Beyrut 1966.
 İbn Tolon, Kaydü's-Şerîf min Ahbâri Yezid, thk. Muhammed Garb, by ty.
 İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, Haydarâbâd 1355.
 İbnü'l-Esir, *Üsli'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Beyrut 1989.
 -----, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut 1965.
 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, thk. Abdülkadir el-Arnâvut vd, Beyrut 1986.
 İbnü'l-Kayserânî, *Ensâbü'l-Müttefika*, Leiden 1965.
 İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, Mısır 1348.
 el-Kalkaşandî, *Meâsirü'l-İnâfe fi Meâlimi'l-Hilâfe*, thk. Abdüssettar Ahmed Ferrâc, Beyrut ty.
 Kandemir, M. Yaşar, "Hubâb b. Münzir", *DİA.*, İstanbul 1998, XVIII, 264.
 -----, "Ebu Turâb", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 243
 Kapar, Mehmet Ali, "Ebu Leheb" *DİA.*, İstanbul 1994, X, 178.
 Ahmed b. Yûsuf el-Karamânî, *Ahbâru'd-Düvel ve Asâri'l-Üvel*, thk. Ahmet Hatit vd., Beyrut 1996.
 Kılıç, Ünal, *Tarışmaların Odağındaki Halife Yezid b. Muaviye*, İstanbul 2001.
 -----, *Mervan b. el-Hakem*, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 1995.
 Köksal, Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul 1981.
 el-Kütübî, Muhammed Şakir, *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk. İhsan Abbas, Beyrut ty.
 Lammens, H., "Ahtal" *İA.*, İstanbul 1965. I. 226-228.

- , "Yezid b. Muaviye", *E.I.*, Leiden 1987, VIII, 1162.
- , "Mervan", *İA.* İstanbul 1964, VII, 777.
- , "Yezid b. Abdülmelik", *E.I.*; Leiden 1987, VIII, 1162.
- el-Makdîsî, *Kitabu'l-Bed' ve't-Târîhî*, thk. C. Huart, Paris 1899.
- el-Marâşî, Hüseyin Muhammed, *Ğurerü's-Siyer*, thk. Süheyl Zekkar, Beyrut 1996.
- el-Mesûdî, *Mürûci'z-Zeheb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1988.
- Mevdüdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'an*, çev. Komisyon, İstanbul 1996.
- Muhammed Rıza, *Zin-Nüreyn Osman b. Affân*, Beyrut 1982.
- en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Fâdâil's-Sahabe*, thk. Faruk Hamâde, Fas 1984.
- en-Neşşâr, Ali-Sâmî, *Neş'etü'l-Fikri'l-Felsefi fi'l-İslam*, Kahire 1965
- Önkâl, Ahmet, "Ebu Ubeyde b. Cerrâh", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 249-250.
- , "Ahnef b. Kays", *DİA.*, İstanbul 1989, II, 174.
- , "İslam Tarihinde Tarafsızlık Problemi", *İslâmî Araştırmalar*, Ankara 1992, sayı:6, s. 189-197.
- Öz, Mustafa, "Ca'd b. Dirhem" *DİA.*, İstanbul 1992, VI, 543.
- Özaydın, Abdülkerim, "Eşdak" *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 460-461.
- Reckendorf, "Ahnef", *İA.*, İstanbul 1965, I, 223-224.
- Sabanish, Iovane, *Memorials of the Old-Georgian Hagiographic Literature*, Tbilisi 1964,
- Sa'di Ebu Ceyb, *Mervan b. Muhammed ve Esbâbü Sikkûti'd-Devleti'l-Ümeviyye*, Dımaşk 1982.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebu Bekir*, Ankara 1996.
- es-Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn, Beyrut 1989.
- eş-Şemrî, Hezzâ Âd, *Yezid b. Muaviye, el-Halifetü'l-Müfterâ Aleyh*, Riyad 1413.
- et-Taberi, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Kahire 1993.
- Toumanoff, C., *Medieval Georgian Historical Literature*, Tbilisi 1943.
- Vekil, M. Seyyid, *el-Ümeviyyân Beyne's-Şark ve'l-Ğarb*, Beyrut 1995.
- Watt, M., *İslam Düşüncesininin Teşekkül Devri*, çev. Fiğlalı, Ankara 1981.
- Yardım, Ali, "Esmâ bnt. Ebi Bekr", *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 402-403.
- Yazır, Elmalılı Hamdî, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1993.
- Yıldız, H. D., "Yezid" *İA.*, İstanbul 1965, XIII, 413.
- , "Abdullah b. Zübeyr", *DİA.*, İstanbul 1988, I, 145-146.
- , "Abdülmelik b. Mervan", *DİA.*, İstanbul 1988, I, 266-270.
- Yüksel, Azmi, "Ahtal" *DİA.*, İstanbul 1989, II, 183-184.
- Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. thk. Şuayb el-Arnaut, Beyrut 1994.
- , *Tarihu'l-İslam*, (121-140 yılı olayları) thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî, Beyrut 1991.
- , *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1963.
- Zettersteen, K. V., "Amr b. Said" *İA.*, İstanbul 1965, I, 415.